

## БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ ЯК ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПІВДНЯ І СХОДУ УКРАЇНИ

*У статті представлено та проаналізовано різні типи бібліографічних покажчиків, які можуть бути джерелами для нових досліджень з історії Півдня і Сходу України. Висвітлено багатогалузеві краєзнавчі покажчики літератури, що включають інформацію про історію губерній на українських землях кінця XVIII — початку XX ст. Розглянуто та проаналізовано краєзнавчі бібліографічні покажчики, присвячені місцевим дослідникам і керівникам влади, історії міст і сіл південного сходу України.*

*Представлено велику групу тематичних краєзнавчих покажчиків про найважливіші події в історії України: революцію 1917–1920 рр., політику «українізації», політичні репресії, голодомори.*

**Ключові слова:** бібліографічні покажчики, бібліографічні дослідження, регіон, тематичні покажчики, біобібліографія.

*Dudnik O.Y.*

## **BIBLIOGRAPHIC INDEXES AS A SOURCE FOR RESEARCHES ON THE HISTORY OF SOUTH AND THE EAST OF UKRAINE**

*Russian's annexation of the Crimea and fomenting separatism in the Donetsk and Lugansk regions with followed by using a hybrid war caused increased public interest by history of south-eastern area of the Ukraine.*

*In the article submitted and analyzed various types of the bibliographic indexes, which could be essential as a source of new researches on the history of South and East of Ukraine.*

*First of all, a lot of attention paid to diversified pointers literature by local history, of which can get information about the history of the provinces and the situation in the Ukrainian lands in the late XVIII — early XX century.*

*Second, considered bio bibliographical indices on local history devoted to local researchers and heads of government.*

*Some historical and local history bibliographies indexes devoted towns and villages in Ukraine, including by the anniversaries largest and most famous cities in the south-eastern region of the state were analyzed.*

*A large group consists of thematic geographic indexes devoted to some of the most important events and periods in the history of Ukraine, in particular the South*

---

\* **Олександр Дуднік** — старший науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського; dudn70@ukr.net

*and the East. There are few indicators among them that highlight events and the development of the Ukrainian revolution 1917–1920, Soviet policy of "indigenization" and its component — "Ukrainization". Indexes that contain sources and literature about political repressions and starvation of the Soviet era, and — Ukraine's participation in World War II are more numerous in compare to other types of indexes in the article.*

*Few thematic local history indexes are devoted largely Cossacks as a whole and Cossacks by regions.*

*Among the important bibliographic sources were reviewed bibliographic research — A. Nepomnyastchy and T. Nazarchuk with the history, ethnography and local history Crimea, which generally covers the period from the end of XVIII and until the mid XX century.*

**Keywords:** *bibliographic indexes, bibliographic research, region, thematic indices, bio-bibliography.*

Анексія Росією Криму й подальша російська агресія в Донецьку й Луганську області, із зазіханнями на всю південно-східну або степову частину території України, вимагає від політиків, політологів, істориків, соціологів не тільки з'ясувати внутрішні чинники, що сприяли зовнішній агресії, а й спрогнозувати подальший розвиток подій, щоб допомогти уряду України у подоланні її наслідків та розробці інформаційних контрзаходів.

Упродовж 2014–2015 рр. уже з'явилася низка досліджень, в яких здійснена спроба не тільки виявити причини й зміст подій, що переживас нині південно-східний регіон країни, передусім Донбас і Крим, а й протиставити російській інформаційній пропаганді наукове обґрунтування його історичної та правової приналежності до України.

Одними з перших таку спробу здійснили учені Інституту історії України, підготувавши у 2014 р. перший том колективної монографії «Схід і Південь України: час, простір, соціум»<sup>1</sup>. Напередодні виходу другого тому цієї праці, що представлятиме собою бібліографічний посібник, актуальною є інформація про наявні бібліографічні покажчики, що містять літературу й джерела з історії даного регіону України, починаючи з XVI ст. і до сучасності.

Бібліографічні посібники не тільки дають змогу дослідникам ознайомитися з основним масивом книг і публікацій з досліджуваних ними тем, зорієнтуватися в них, а й суттєво скорочують час на пошуки потрібної літератури і джерел та сприяють всебічному розкриттю і висвітленню проблеми.

Актуальність теми зумовлена й тим, що нині існують переважно нечисленні та невеликі за обсягом бібліографічні дослідження, що присвячені тематичним бібліографічним покажчикам як, наприклад, стаття В. Патоки «Репресивна

---

<sup>1</sup> Схід і Південь України: час, простір, соціум. У 2 т. — Том 1: Колективна монографія / відп. ред. В.А. Смолій; ред. кол.: Г.В. Боряк, Я.В. Верменич [та ін.]; авт. кол.: Л. Бурак, Я. Верменич (кер. авт. кол.), Т. Винарчук [та ін.]; НАН України. Ін-т іст. України. — Київ: Ін-т іст. України, 2014. — 378 с. — (Студії з регіональної історії).

машина тоталітаризму в Україні мовою бібліографії»<sup>2</sup>. Краєзнавчі посібники, зокрема Півдня і Сходу України розглянуто Н. Литвиненко у статтях: «Довідкові та бібліографічні джерела про Донбас кінця XIX — початку XX століття» та «Основні напрями розвитку краєзнавчої бібліографії Донбасу в 30–60-х роках XX століття»<sup>3</sup>.

Більш ґрунтовними є праці з краєзнавчої бібліографії Криму А. Непомнящого і Т. Назарчук<sup>4</sup>, а також дослідження з метабібліографії Т. Заморіної<sup>5</sup>.

Отже, враховуючи вище зазначене, мета даного огляду — виявити і проаналізувати бібліографічні покажчики, що можуть бути цінним джерелом для нових досліджень з історії Півдня і Сходу України.

Даний огляд не претендує на виключну повноту поданої в ньому інформації, а носить здебільшого інформаційно-ознайомчий і навіть просвітницько-пропагандистський характер. Він підготовлений на основі видань, що зберігаються у довідково-бібліографічному фонді Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (НБУВ, кім. 203, пр. Голосієвський, 3), за сприяння досвідчених фахівців бібліографічної справи — Т.В. Добко, В.А Шкаріної та А.М. Колесніченко.

До територіальних меж огляду включено Дніпропетровську область, яка хоча й не належить до регіону Півдня і Сходу України, проте в царський період була основою губернії, що включала в себе спочатку майже всі південні і східні українські землі, а згодом — частину з них. Саме цей факт став приводом для претензій ідеологів так званого «руського мира» на територію сучасної Дніпропетровщини, як центра колишньої адміністративно-територіальної одиниці — Новоросії. Водночас до огляду не включено Харківську і Сумську області, які не входили до Новоросійської губернії і задовго до її створення були колонізовані українцями, а в 1764 р. разом з частинами таких сучасних територій Росії як Белгородська, Курська та Ростовська області склали Слобідсько-Українську губернію Російської імперії. До цієї ж губернії входило майже дві третини території сучасної Луганської області.

В основу огляду покладено розгляд науково-допоміжних бібліографічних покажчиків часів існування Російської імперії та періоду незалежності України. Перші були малодоступні й маловідомі, а другі на відміну від посібників

---

<sup>2</sup> *Патока В.* Репресивна машина тоталітаризму в Україні мовою бібліографії // Вісн. книжк. палати. — 2008. — № 5. — С. 17–18.

<sup>3</sup> *Литвиненко Н.К.* Довідкові та бібліографічні джерела про Донбас кінця XIX — початку XX століття // Вісник книжкової палати. — 2009. — № 3. — С. 16–19; *Її ж.* Основні напрями розвитку краєзнавчої бібліографії Донбасу в 30–60-х роках XX століття // Вісник книжкової палати. — 2010. — № 1. — С. 19–21.

<sup>4</sup> *Непомнящий А.А.* Історичне кримознавство (кінець XVIII — початок XX століть): бібліогр. дослідж. / А.А. Непомнящий. — Сімферополь: «Бізнес-Інформ», 2003. — 451 с.; *Назарчук Т.* Розвитк галузевої бібліографії в Кримській АСРР (1921–1941) // Вісник книжкової палати. — 2010. — № 2. — С. 16–19.

<sup>5</sup> *Заморіна Т.* Бібліографія бібліографії — важливе джерело інформації про бібліографічні джерела України // Вісник книжкової палати. — 2008. — № 2. — С. 11–12.

радянської доби, висвітлюють заборонені в СРСР теми — голодомору, репресій, української національної революції.

Зважаючи на те, що головна увага у дослідженні приділена бібліографічним посібникам, що безпосередньо присвячені історії південно-східного регіону, а також тематичним покажчикам, загальновідомий науково-допоміжний бібліографічний посібник *«Історія України»*, який з 1968 р. видається Національною історичною бібліотекою України (НІБУ) і містить чимало літератури з історію Півдня і Сходу України, не розглядається. Його обсяги вимагають окремого дослідження.

Найбільш цінними для історичних досліджень можуть бути багатогалузеві країнознавчі і краєзнавчі бібліографічні покажчики, які охоплюють широке коло питань з історії, демографії, етнографії, економіки, адміністративно-територіального поділу та особливостей природного середовища регіону Півдня і Сходу України, а також губерній і областей, що були створенні на його теренах за часів російської і радянської імперій. Такі покажчики відображають джерела і літературу за певні періоди чи проміжки часу.

Прикладом країнознавчих посібників є: покажчик джерел для ознайомлення з Південною Руссю Д. Дорошенка<sup>6</sup>, посібник-каталог Н.М. Балацької та О.І. Раздорського — «Памятные книжки губерний и областей Российской империи (1836–1917): предварительный список»<sup>7</sup> (Санкт-Петербург, 1994 р., зведений каталог-репертуар, видання 2008 р.) та посібник з історії Росії імперської доби — «Історична русистика в Україні: (2000–2010 рр.)»<sup>8</sup>.

Джерела першого висвітлюють різні сторони життя та періоди історії українського народу, зокрема Запорізьку і Задунайську Січ, козаків і козацькі часи, Руїну, Гайдамаччину, а також — національний склад населення Новоросійської і Бессарабської губерній.

Посібник-каталог Н.М. Балацької та О.І. Раздорського містить чимало літератури про Бессарабську, Катеринославську, Таврійську у Херсонську губернії.

Третій країнознавчий покажчик включає чимало праць українських і зарубіжних дослідників, що були опубліковані у 2000–2010 рр. і висвітлюють події XVIII–XIX ст.: Кримську війну 1853–1856 рр., розвиток торгівлі, сільського господарства та суднобудівництва на південноукраїнських землях.

З-поміж краєзнавчих посібників — бібліографічна праця Л.М. де-Рибаса — «Библиографические материалы по истории Новороссии», дослідження Д. Чернявського — «Катеринославщина» та О.В. Лянсберга — «Пам'ятні книжки Херсонської губернії».

---

<sup>6</sup> Указатель источников для ознакомления с Южной Русью / сост. Д. Дорошенко. — СПб. : тип. Училища Глухонемых, 1904. — 60 с.

<sup>7</sup> Балацкая Н.М. Памятные книжки губерний и областей Российской империи (1833–1917) : свод. кат.-репертуар / Н.М. Балацкая, А.И. Раздорский ; Рос. нац. б-ка. — СПб. : Дмитрий Буланин, 2008. — 647 с.

<sup>8</sup> Історична русистика в Україні : бібліогр. покажч. (2000–2010 рр.) / Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, Ін-т історії, етнології та правознав. ім. О.М. Лазаревського, Центр. іст. русистики ім. О.Л. Нарочницького ; упоряд.: Л. Сеніна, І. Чугаєва, К. Ячменіхін; редкол.: проф. І. Гребцов [та ін.]. — Чернігів : Лозовий В.М. [вид.], 2013. — 429 с.

У краєзнавчому посібнику «Библиографические материалы по истории Новороссии»<sup>9</sup>, укладеному в царські часи відомим бібліографом Одеси і південноукраїнських земель — Людвігом Михайловичем де-Рибасом, описано літературу й статистичні матеріали про населення різних національностей, яке проживало в регіоні, зокрема на Херсонщині<sup>10</sup>. Посібник включає дослідження про Кримську війну середини XIX ст., про зміни земельної власності в Херсонській і Катеринославській губерніях, а також історично-статистичні нариси по Бахчисараю, Сімферополю та Феодосії тощо.

Бібліографічний покажчик «Катеринославщина» Д. Чернявського (Катеринослав, 1919 р.) включає літературу та документи, що висвітлюють історію, природні особливості, склад і чисельність населення краю, а також містить інформацію про визначних діячів, освіту та промисловість регіону.

Посібник літератури по Херсонській губернії — «Пам'ятні книжки Херсонської губернії»<sup>11</sup> (Херсон, 2004 р.), укладений О. В. Лянсбергом — це своєрідний бібліографічний збірник, що включає офіційні універсальні довідники, які видавалися губернським статистичним комітетом з 1864 по 1914 рік. «Пам'ятні книжки...» надають відомості про склад, заняття, побут населення Херсонської губернії з середини XIX до початку XX ст., а також — про особливості природи та економічного розвитку краю.

Розділ «Від Херсонської губернії до Херсонської області» розкриває історію адміністративно-територіального поділу причорноморських і приазовських земель, що входили до складу Херсонської губернії в XIX–XX ст.

Для пошуку джерел з історії Півдня доцільно використати й бібліографічні дослідження А. Непомняшого та Т. Назарчук з історії, етнографії та історичного краєзнавства Криму. Адже, у дослідженні А. Непомняшого «История и этнография народов Крыма: библиография и архивы (конец XVIII — начало XX века)»<sup>12</sup> не тільки розкрито історію розвитку кримознавчих досліджень, а й подано описи книг, журнальних і газетних статей, пов'язаних з історично-

---

<sup>9</sup> Библиографические материалы по истории Новороссии : указ. статей, заметок и разных материалов, помещенных в “Календарях” и “Новороссийском календаре”, “Памятной книжке” и “Адрес календаре Одесского градоначальства”, а также в “Труде Одесского статистического Комитета” с 1832–1914 год / сост. Л.М. де-Рибас. — Одесса : “Славянская” тип. Е. Хрисогелос, 1914. — 25 с. — (Записки Одесского общества истории и древностей; т. 32).

<sup>10</sup> Бібліографічні джерела, які містять відомості про населення різних національностей, що проживають на Херсонщині [Електронний ресурс] // Херсон. обл. універс. наук. б-ка ім. О. Гончара — Електрон. дані. — Режим доступу: [http://lib.kherson.ua/en-n-in\\_bibliografichni-dzherela-yaki-mistyat-vidomosti-pro-naselennya-riznih-natsionalnostey-scho-prozhivayut-na-hersonschini.htm](http://lib.kherson.ua/en-n-in_bibliografichni-dzherela-yaki-mistyat-vidomosti-pro-naselennya-riznih-natsionalnostey-scho-prozhivayut-na-hersonschini.htm). — Назва з екрана.

<sup>11</sup> Пам'ятні книжки Херсонської губернії : бібліогр. огляд і покажч. змісту / авт.-уклад. О.В. Лянсберг ; відп. ред. Л.І. Зелена; Херсон. обл. універс. наук. б-ка ім. О. Гончара. — Херсон, 2004. — 41 с.

<sup>12</sup> *Непомнящий А.А.* История и этнография народов Крыма : библиография и архивы (конец XVIII — начало XX века) / А.А. Непомнящий; ред. Л.А. Дубровина ; вступ. ст. В.Ф. Шарапа; Тавр. нац. ун-т им. В.И. Вернадского, Фонд поддержки б-тек Автономной Республики Крым. — Симферополь : Доля, 2001. — 814 с.

етнографічним вивченням народів Криму, що видавалися з останньої чверті XVIII ст. до 20-х років XX ст.

Друга робота А. Непомняшого «Історичне кримознавство (кінець XVIII — початок XX століть)»<sup>13</sup> знайомить читачів з джерельною базою та історіографією історичного кримознавства, бібліографічною спадщиною кримознавців Москви, С.-Петербурга, Одеси та Києва, а також — з кримознавчими історичними публікаціями на сторінках періодичної преси Новоросійського краю.

Т. Назарчук у праці «Розвиток бібліографії кримознавства в СРСР (1921–1945 рр.)»<sup>14</sup> розширила біографічну базу бібліографів-кримознавців (В.М. Марков, Г.М. Габдрахімов, І.Я. Нейман та ін.), показала нові історико-краєзнавчі та історико-етнографічні напрями досліджень наукових товариств і громадських об'єднань, зокрема татарознавчий, простежила долю кримознавчої бібліографічної спадщини з часу створення окремих посібників і до сьогодення.

З-поміж низки загальновідомих історично-краєзнавчих бібліографічних покажчиків варто назвати посібники з історії міст і сіл усіх областей України, зокрема Донецької<sup>15</sup>, Дніпропетровської<sup>16</sup>, Луганської<sup>17</sup>, Кримської<sup>18</sup> та Херсонської<sup>19</sup>, а також — краєзнавчі покажчики, підготовлені на честь річниць окремих міст регіону, зокрема 200-річчя Дніпропетровська<sup>20</sup>, Кривого Рогу, Нікополя<sup>21</sup>, Павлограда, Херсона і Миколаєва, 225-річчя Мелітополя і Кам'янки-Дніпровської, 170-річчя м. Вільнянська Запорізької області<sup>22</sup>. Покажчик 2013 р. по м. Маріуполю одночасно присвячений і всьому Приазовському регіону<sup>23</sup>.

---

<sup>13</sup> *Непомнящий А.А.* Історичне кримознавство (кінець XVIII — початок XX століть): бібліогр. дослідж. / А.А. Непомнящий. — Сімферополь: «Бізнес-Інформ», 2003. — 451 с.

<sup>14</sup> *Назарчук Т.Б.* Розвиток бібліографії кримознавства в СРСР (1921–1945 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / Назарчук Тетяна Борисівна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського (НБУВ); [вик. у Таврійс. нац. ун-ті ім. В.І. Вернадського]; наук. кер. А.А. Непомнящий]. — Київ, 2011. — 20 с.

<sup>15</sup> *История городов и сел Донецкой области : (библиогр. указ. лит.) / Донец. обл. б-ка; сост. Л. Мельникова. — Донецк, 1964. — 249 с.*

<sup>16</sup> *История міст і сіл Дніпропетровської області : бібліогр. покажч. / упоряд.: С.Г. Карнаух, Т.В. Малиновська, Н.П. Нікуліна. — Дніпропетровськ, 1983. — 474 с.*

<sup>17</sup> *Из истории городов и сел Луганской области : (рек. указ. лит.) / Луганск. обл. б-ка; сост.: А.Е. Скрипник, Г.Г. Табачникова. — Луганск, 1964. — 71 л.*

<sup>18</sup> *История городов и сел Крымской области : [в 2 ч.] : (библиогр. указ. лит.) / Крым. обл. б-ка им. И.Я. Франко ; сост.: Л.А. Ермоленко, Р.В. Марголина, Т.Л. Шостак. — Симферополь, 1964. — 2 ч.*

<sup>19</sup> *История міст і сіл Херсонської області : наук.-допоміж. бібліогр. покажч. / Херсон. обл. б-ка; складання О.І. Катушкіної. — Херсон, 1982. — 176 с.*

<sup>20</sup> *Карнаух С.Г.* Дніпропетровську — 200 років : бібліогр. покажч. літ. / С.Г. Карнаух, В.І. Лінська, Н.П. Нікуліна; Дніпропетр. обл. наук. б-ка. — Дніпропетровськ, 1976. — 68 с.

<sup>21</sup> *Нікопюлю — 200 років : бібліогр. покажч. літ. / Від. культури Нікопол. міськради нар. депутатів, Нікопол. центр. б-ка ім. С.М. Євдокімова; ред. П. Богущ. — Нікополь, 1980. — 31 с.*

<sup>22</sup> *История населенных пунктов Запорізької області : бібліогр. покажч. / Запоріз. обл. б-ка ім. О.М. Горького, Запоріз. обл. держ. архів; уклад.: С.Я. Вільчек, Г.П. Лисенко. —*

Історію становлення і розвитку Дніпропетровської області представлено у дослідженнях Л. Маркової: «Історія географії: адміністративно-територіальний устрій Дніпропетровщини на початку ХХ століття»<sup>24</sup> та «Перша десятирічка Дніпропетровщини»<sup>25</sup>.

У першому виданні автор висвітлила процес трансформації адміністративно-територіального устрою Катеринославської губернії в Дніпропетровську область у 20–30-і роки ХХ ст. Посібник містить урядові постанови, книжкові видання, статті з періодики, географічні карти Катеринославської губернії та її округів, а також — таблиці, додатки з фотографіями і біографіями керівників краю, що унаочнює сприйняття матеріалу.

Другий краснавчий покажчик Л. Маркової «Перша десятирічка Дніпропетровщини» є своєрідним продовженням і доповненням вищезгаданого. До нього увійшли книги та публікації з періодичних видань, які розкривають історію області у перші десять років її існування — 1932–1941.

Аналогічним є краснавчий покажчик літератури «Запорізька область: динаміка розвитку (1939–2009 рр.)»<sup>26</sup>, що включає літературу про соціально-економічні й суспільно-політичні перетворення в області в зазначений період.

Для істориків і краснавців цінними будуть і метабібліографічні покажчики «Краснавчі бібліографічні посібники України», зокрема за 1996–2000 і 2001–

---

Запоріжжя: [Б. в.], 1964. — 39 с.; Медове місто : до 225-річчя м. Мелітополя : бібліогр. покажч. / Обл. універс. наук. б-ка ім. О.М. Горького ; уклад.: Г. Нагорна, І. Шершньова; ред. І. Степаненко. — Запоріжжя : АА Тандем, 2009. — 160 с. — (Міста і села Запорізької області; вип. 2); Вільнянськ : до 170-річчя від дня заснування міста (1840–2010) : бібліогр. покажч. / Запоріз. обл. універс. наук. б-ка ім. О.М. Горького, Запоріз. обл. рада; уклад. І. Шершньова; ред. І. Степаненко. — Запоріжжя : АА Тандем, 2010. — 107 с. — (Міста і села Запорізької області; вип. 3); Кам'янка-Дніпровська: до 255-річчя від дня заснування міста : бібліогр. покажч. / Комунал. закл. «Запоріз. обл. універс. наук. б-ка ім. О.М. Горького» Запоріз. обл. ради. — Запоріжжя : Тандем, 2011. — 76 с.

<sup>23</sup> Мариуполь и Приазовье [Электронный ресурс] : библиогр. указ. : в 3 ч. / М-во образования и науки, Мариупол. гос. ун-т; сост. А.В. Гельвих. — Электрон. дан. — Мариуполь, 2013. Ч. 1 : Алфавитный аннотированный перечень изданий. — 32 с. — (Серия «Фонд редких и ценных книг. Библиографические указатели»; вып. 1). — Режим доступа: [frck\\_vip.1\\_ch.1\\_2013.pdf](http://frck_vip.1_ch.1_2013.pdf). — Назва з екрану.

<sup>24</sup> *Маркова Л.* Історія географії: адміністративно-територіальний устрій Дніпропетровщини на початку ХХ століття: [Електронний ресурс] : бібліографіч. вид. / упоряд. І. Голуб. — Дніпропетровськ: ДУОНБ, 2011. — 64 с. — Електрон. дані. — Режим доступа: <https://www.libr.dp.ua/projects/2008/2011/MarkovaADM.do>. — Назва з екрану.

<sup>25</sup> *Маркова Л.* Перша десятирічка Дніпропетровщини [1932–1941 рр.] : до 80-річчя створення Дніпропетр. обл. : бібліогр. вид. / Л. Маркова; Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка ім. Первоучителів слов'ян. Кирила і Мефодія, Дніпропетр. нац. іст. музей ім. Дмитра Яворницького; упоряд. І. Голуб. — Дніпропетровськ : Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка, 2012. — 44 с. : іл.

<sup>26</sup> Запорізька область: динаміка розвитку (1939–2009) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / Запоріз. обл. універс. наук. б-ка ім. О.М. Горького; уклад. Г. Нагорна. — Запоріжжя : Дике поле, 2009. — 231 с.

2005 роки<sup>27</sup>. У них зібрано краєзнавчі бібліографічні і методико-бібліографічні посібники, розроблені бібліотеками України в зазначені роки.

Корисним буде й навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (ВНЗ) «Краєзнавча бібліографія Донбасу»<sup>28</sup> Н. Литвиненко. Автор описала зародження та розвиток краєзнавчої бібліографії Донбасу у дореволюційний, радянський і пострадянський періоди (1850–2010 рр.). У третій частині посібника — «Бібліографія краєзнавчої бібліографії Донбасу» зібрано тематичні бібліографічні покажчики регіону, зокрема про козацтво Донецького краю, революційні рухи, краєзнавство, освіту, соціально-економічний, культурний розвиток та інше.

Чимало історичних досліджень місцевого значення міститься у бібліографічних щорічниках літератури по Дніпропетровській<sup>29</sup> та Херсонській<sup>30</sup> областях. Перший включає літературу різних напрямів опубліковану у 1959–1996 рр., другий — за розділами: область (населення, краєзнавство, видатні діячі й уродженці), історія, археологія та етнографії, що виходила з 1959 р. й до нинішнього часу.

Щорічний покажчик — «Книги Донеччини»<sup>31</sup> з 2005 р. інформував читачів і дослідників про книжкову продукцію, передусім наукову, що видавалася в Донецькій області. Найбільший розділ посібника — «Суспільні та гуманітарні науки» включає: історію, археологію, етнографію економіку, політологію, юридичні науки, тощо. У НБУВ шість таких покажчиків до 2008–2009 рр. включно.

У 2008 р. побачив світ бібліографічний покажчик «Луганщина на сторінках рідкісних та цінних видань Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки (ЛОУНБ) ім. О.М. Горького другої половини XIX ст. — першої половини XX ст.»<sup>32</sup>. У посібнику зібрано літературу з історії, етнографії, культури,

---

<sup>27</sup> Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України 1996–2000 : бібліогр. покажч. / Держ. іст. б-ка України; підгот. О.В. Михайлова за участю З.Х. Мусіної; ред. В.П. Кисельова. — Київ, 2002. — 118 с.; Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України, 2001–2005 : бібліогр. покажч. / підгот. О.В. Михайлова; ред.: В.П. Кисельова, Т.С. Кудласевич; Держ. іст. б-ка України. — Київ, 2007. — 103 с.

<sup>28</sup> Литвиненко Н.К. Краєзнавча бібліографія Донбасу: навч. посіб. / Н.К. Литвиненко; Луган. держ. ін-т культури і мистецтва. — Луганськ: вид-во ЛДІКМ, 2010. — 144 с.

<sup>29</sup> Література про Дніпропетровську область : бібліогр. покажч. за [1959–1996] : щорічник / Дніпропетр. держ. обл. наук. б-ка, Від. краєзнав. літ. та бібліографії. — Дніпропетровськ, 1960–2002.

<sup>30</sup> Література про Херсонську область за 1991 р. : бібліограф. покажч. / Упр. культури Херсон. держ. адмін., Херсон. обл. універс. наук. б-ка ім. О.М. Горького; уклад. Г.П. Мокрицька. — Херсон. — 1993. — 98 с.

<sup>31</sup> Книги Донеччини — 2005 : бібліогр. покажч. надходжень за 2005 р. / ред.: В.Ф. Горячева, О.В. Рязанцева; Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н.К. Крупської. — Донецьк, 2006. — 103 с.

<sup>32</sup> Луганщина на сторінках рідкісних та цінних видань ЛОУНБ ім. О.М. Горького другої половини 19 ст. — першої половини 20 ст. : бібліогр. покажч. / Луган. обл. універс. наук. б-ка ім. М. Горького, Сектор рідкіс. та цін. видань; уклад. Н.К. Воронцова; ред. Р.І. Довгаль. — Луганськ: [Б. в.], 2008. — 34 с.



соціально-економічного і суспільно-політичного розвитку краю, починаючи від часів його заселення до 1950 р.

Менш важливим для істориків є видавничий показчик літератури «Історія Півдня України в книгах»<sup>33</sup>, що містить описи літератури, виданої упродовж 1945–1990 рр. з усіх галузей знань і сфер діяльності людини.

Література подана за алфавітним принципом у межах кожного року видання, що ускладнює тематичний пошук джерел. Більшість праць посібника політично заангажована, за винятком періоду «перебудови».

Окрему групу представляють персональні (біобібліографічні) краєзнавчі посібники про діячів регіону різних історичних періодів. Прикладом є дослідження І. Кочергіна «Катеринославська губернська земська управа в особах»<sup>34</sup> та «Керманичі Донецького краю»<sup>35</sup>. До першого входить література й біографічні довідки по кожному з десяти голів Катеринославської губернської земської управи упродовж 51-го року пореформеного періоду (1866–1917 рр.). Другий містить коротку інформацію про керівників Донецької області від часу її утворення до сьогодення. Матеріали згруповано за персоналіями в хронологічному порядку і включають: коротку біографічну довідку, фотографію, списки архівних документів, публікації авторів, літературу про їх життя та діяльність.

Біобібліографічні показчики періоду незалежності України присвячені дослідникам-краєзнавцям, зокрема Катеринославщини — О.М. Полю<sup>36</sup>, Донеччини — П.І. Мазуру<sup>37</sup>, м. Маріуполя — М.Г. Руденку і Л.Д. Яруцькому<sup>38</sup>, Гуляйпільського краю Запорізької області — І. Кушніренку і В. Жилінському<sup>39</sup>.

---

<sup>33</sup> Історія Півдня України в книгах : бібліогр. показч. літ. всеукр. держ. вид. «Маяк» 1945–1990 рр. / вступ. ст. Д. Буханенко. — Одеса : Маяк, 2004. — 352 с.

<sup>34</sup> Кочергін І.О. Катеринославська губернська земська управа в особах : біобібліогр. вид. / І.О. Кочергін; Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка; упоряд. І. Голуб. — Дніпропетровськ : ДОУНБ, 2010. — 132 с. — (Серія «Достойники Придніпров'я»).

<sup>35</sup> Керманичі Донецького краю : біобібліогр. показч. : до 75-річчя від часу утворення Донец. обл. / Упр. культури і туризму Донец. облдержадмін., Держ. архів Донец. обл., Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н.К. Крупської; уклад.: Т.М. Дрьомова, Т.А. Максимчук, Л.П. Шулікіна, О. В. Запорожець. — Донецьк : Кальміус, 2007. — 144 с.

<sup>36</sup> Почесний громадянин краю : (до 170-річчя від дня народження Олександра Поля) : рек. бібліогр. показч. / упоряд. І. Голуб, І. Кочергін. — Дніпропетровськ : ДОУНБ, 2002. — 64 с. — (Дослідники рідного краю).

<sup>37</sup> Просвітянин, краєзнавець, педагог : до 80-річчя від дня народж. П.І. Мазура : біобібліогр. показч. / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н.К. Крупської; уклад. Т.М. Дрьомова; авт. вступ. ст. В.І. Романько. — Донецьк : Сх. вид. дім, 2008. — 80 с.

<sup>38</sup> Руденко Микола Григорович (1924–2007) : пам'яті краєзнавця, журналіста, публіциста : біобібліогр. показч. / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н.К. Крупської; уклад. О.В. Кучерява; авт. вступ. ст. П.І. Мазур. — Донецьк : Схід. вид. дім, 2009. — 55 с.; Яруцький Лев Давидович (1931–2002) : (до 80-річчя від дня народження маріупольського краєзнавця) : біобібліогр. показч. / Донец. облдержадмін., упр. культури і туризму, Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н.К. Крупської; уклад. О.В. Кучерява; авт. вступ. ст. Р.П. Божко. — Донецьк : Схід. вид. дім, 2011. — 91 с.

<sup>39</sup> Літописці Гуляйпільського краю : І. Кушніренко, В. Жилінський : біобібліогр. показч. / КЗ «ЗОУНБ» ім. О.М. Горького ЗОР; уклад. Г. Нагорна; відп. за вип. І. Степаненко. — Запоріжжя : АА Тандем, 2012. — 64 с.

Вартий уваги персональний краєзнавчий посібник — «Дослідники історії Південної України»<sup>40</sup>, який включає всю історичну літературу про даний регіон, опубліковану здебільшого у період незалежності, а також — інформацію про її авторів.

Посібник побудований за алфавітом прізвищ дослідників, переважно пост-радянської доби, з біографічними даними, кількістю підготовлених досліджень, рецензіями на них, а також адресами електронної пошти.

Цінними для вивчення історії Півдня і Сходу України є тематичні країнознавчі покажчики з актуальних проблем історії України різних періодів: революційно-визвольних змагань українського народу 1907–1921 рр., політичних репресій, голодоморів, політики «коренізації», Другої світової війни тощо. Прикладом є покажчик «Українська революція і державність (1917–1920 рр.)»<sup>41</sup>. Майже в кожному з його розділів є чимало праць, пов'язаних з південно-східним регіоном України. Так, у п'яти з шести розділів є параграфи під назвою: «Аграрне питання. Селянство. Селянсько-повстанський рух», а також «Національні відносини». У них знаходимо праці пов'язані з подіями на Півдні і Сході України. Наприклад: В.Ф. Верстюка «Махновщина — селянський повстанський рух в Україні в роки громадянської війни (1918–1921)», В. Волковинського про Нестора Махно<sup>42</sup>, В. Дубровського про історичні взаємовідносини України і Криму<sup>43</sup>.

Велику цінність представляє зарубіжний (міжнародний) багатотомний покажчик Олега і Олександри Підгайних — «The Ukrainian Republic in the Great East-European revolution»<sup>44</sup>. У посібнику чимало літератури про південно-східний регіон України. Наприклад, дослідження В. М. Немченко «Селянський рух на півдні України напередодні Великої Жовтневої соціалістичної революції», праця К. Поліщука «Гуляйпільський батько» (Коломия, 1925–1926), робота Я. Хомичіва «В степах України. (Хроніка наших днів), ч. 1. Визвольні змагання 1918–1922 рр., (Буенос-Айрес, 1958) та інші.

Питанню політичних репресій в Україні радянської доби присвячено тематичні покажчики, зокрема «Репресії 20-30-40-х і початку 50-х років на

---

<sup>40</sup> Дослідники історії Південної України : біобібліогр. довід. / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Бердян. держ. пед. ун-т, НДІ іст. урбаністики. — Київ, 2013. Т. 1 / [упоряд. Ігор Лиман]. — 2013. — 381, [12] с. : фотогр. кольор.

<sup>41</sup> Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : наук.-бібліогр. вид. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського; редкол.: О.С. Онищенко (голова) [та ін.]; уклад.: А.Л. Панова, В.Ф. Солдатенко, Л.В. Беляєва [та ін.]; наук. ред. В.Ю. Омельчук. — Київ, 2001. — 816 с.

<sup>42</sup> Волковинський В. Нестор Махно: легенди і реальність. — Київ: Перліт продакшен, ЛТД, 1994. — 253 с.

<sup>43</sup> Дубровський В. Україна й Крим в історичних взаємовідносинах / В. Дубровський; Укр. мор. ін-т. — Женева, 1946. — 47 с. — на правах рукопису.

<sup>44</sup> Pidhainy O.S., Pidhainy O.I. The Ukrainian Republic in the Great East-European revolution: a Bibliography / O.S. Pidhainy, O.I. Pidhainy; preface by M. Mladenovic. Vol. V–VII. — Toronto: New Review Books, 1971. Vol. V. — 376 p. Vol. VI–VII. — 387 p.

Україні»<sup>45</sup>. Література посібника містить наукові дослідження і статті з періодичної преси періоду «перебудови», а також окремі публікації доби репресій.

У 2007–2008 рр. вийшло ще три покажчика з відповідної тематики: «Репресії в Україні (1917–1990 рр.)», «Політичні репресії в Україні (1917–1980 роки)»<sup>46</sup> та «Політичні репресії радянської доби в Україні»<sup>47</sup>.

У першому з них є дослідження: М. М. Шитюка «Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ ст.», «Одеський мартиролог» в 3-х томах (уклад. Л. В. Ковальчук, Г. А. Разумова), праця низки авторів на чолі з Д. В. Омельчуком : «Політичні репресії в Криму (1920–1940 роки)» та інші.

До другого покажчика включено наукові праці, документи, спогади і свідчення очевидців, що виходили в радянський час, зокрема під час «перебудови», а також в еміграції. Але більшість досліджень відносяться до періоду незалежності України. Чимало праць присвячено злочинам Другої світової війни, процесу реабілітації і реабілітованим, окремим особистостям: командирам радянської армії, чекістам, конструкторам, інтелігенції, зокрема письменникам, лікарям, етнографам, а також організаціям, наприклад ОУН. З-поміж них є праці, що пов'язані з відповідними подіями, регіонами, особистостями і національними меншинами Південного Сходу України. Наприклад: Катаєва В. «Уже написан Вертер» — про терор в Одесі 1920 р.; В. В. Ченцова і І. М. Єлінова «За відсутністю складу злочину...»: до історії політичних репресій 20–50-х років у Дніпропетровському гірничому інституті», Г. Сахаровой «Мариупольские репрессии».

У третьому покажчику з цієї тематики, що вийшов у 2008 р. зібрано документи і літературу про найбільші репресивні акції комуністичного режиму упродовж 1917–1991 рр., опубліковані українською та російською мовами в Україні і за кордоном з серпня 1991 р. по 2006 р. Він містить такі праці як: «Важкий шлях до правди: наукове осмислення репресивної політики радянського тоталітаризму на Дніпропетровщині», «Важкий час правди: розповіді про репресії на Запоріжжі» І. Я. Науменко, «Трагічні роки на Миколаївщині (1928–1932)» Р. Нестерова та інші.

Літературу для дослідження проблем політики «коренізації» і її складової — «українізації» в південно-східному регіоні України включає тематичний покаж-

---

<sup>45</sup> Репресії 20–30–40-х і початку 50-х років на Україні: наук.-допом. бібліогр. покажч. / НАН України, Ін-т історії України, Держ. істор. б-ка України, Всеукр. спілка краєзнавців України; наук. консульт. П. Т. Тронько. — Київ, 1992. — 186 с.

<sup>46</sup> Політичні репресії в Україні (1917–1980 рр.) : бібліогр. покажч. / НАН України, Голов. редкол. наук.-докум. серії книг «Реабілітовані історією»; упоряд. : С. Калитко, О. Рубльов [та ін.]; авт. вступ. ст. С. Білокінь, Р. Подкур, О. Рубльов. — Київ; Житомир : Полісся, 2007. — 456 с.; Репресії в Україні (1917–1990 рр.) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / М-во культури і туризму України, Нац. парлам. б-ка України; авт.-упоряд.: Є. К. Бабич, В. В. Патока ; наук. ред.: С. І. Білокінь, В. В. Патока. — Київ : Смолоскип, 2007. — 519 с.

<sup>47</sup> Політичні репресії радянської доби : наук.-допом. бібліогр. покажч. / М-во культури і туризму України, Держ. іст б-ка України ; упоряд.: Т. Приліпко, О. Марченко, З. Мусіна. — Київ : Арістей, 2008. — 683 с.

чик «Політика коренізації в радянській Україні (1920–1930-і рр.)»<sup>48</sup>. Документи і дослідження посібника характеризують дану політику на Донбасі, Дніпропетровщині, Запоріжжі, в Криму. Прикладом є праці М. Чабан про згортання українізації на Придніпров'ї і Дніпропетровщині в 1930-х роках<sup>49</sup>.

Низка тематичних бібліографічних покажчиків пострадянського періоду присвячених проблемам трьох голодоморів в Україні. Найвідомішими є три видання (2001, 2008 і 2014) покажчика «Голодомор в Україні 1932–1933 рр.»<sup>50</sup>. У кожному з них є дослідження і джерела (офіційні документи, архівні матеріали, спогади і свідчення очевидців) як загального характеру, так і ті, що стосуються областей республіки, зокрема Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської, Миколаївської, Одеської, Херсонської, частково Автономної республіки Крим (АРК). Аналогічно, тобто по областях, розміщенні матеріали про вшанування пам'яті жертв голодомору.

Два видання покажчика «Голодомор 1932–1933 рр. в Україні (до 70-річчя)» (Ужгород, 2004 і 2006) мають спогади очевидців, твори мистецтва, присвячені проблемі голодомору в живописі, кіно, художній літературі, музиці й скульптурі.

Покажчик про всі три голодомори в Україні<sup>51</sup> (Київ, 2005) включає як загальну літературу з даної проблематики, так і регіональну, тобто по областях, зокрема Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Херсонській та АРК.

Існують також краєзнавчі покажчики про голодомор у Дніпропетровській<sup>52</sup>, Донецькій<sup>53</sup> та Херсонській<sup>54</sup> областях.

---

<sup>48</sup> Політика коренізації в радянській Україні (1920–1930-і рр.) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / НАН України, Ін-т історії України НАН України; упоряд. та авт. вступ. ст. П. Бондарчук [та ін.]; відп. ред. В. Даниленко. — Київ, 2003. — 219 с.

<sup>49</sup> Чабан М. Як згорталася українізація на Придніпров'ї // Борисфен. — 1994. — № 10. — С. 12–13; Чабан М. Зашморг на душі [про згортання українізації в Україні та на Дніпропетровщині у 30-х рр.] // Січеславський край. — 1996. — № 3.

<sup>50</sup> Голодомор в Україні, 1932–1933 рр. : бібліогр. покажч. : [в 3 вип.] / НАН України, Ін-т історії України, Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького; упоряд.: Л.М. Бур'ян, І.Е. Рікун; редкол.: С.В. Кульчицький (наук. ред.), О.Ф. Ботушанська (відп. ред.), В. Мотика; ред.: І.С. Шелестович [та ін.]. — Одеса, 2001–2014.

Вип. 1. — Одеса; Львів : Вид-во М.П. Коць, 2001. — 656 с.

Вип. 2. — Одеса : Студія «Негоціант», 2008. — 576 с.

Вип. 3. [Електронний ресурс] — Електронні дані. — Одеса, 2014. — 685 с. — Режим доступу: <http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php2014>. — 685 с.

<sup>51</sup> Голодомори в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: матеріали до бібліографії документальних публікацій / упор. Л.П. Одинока, Л.Ф. Приходько, Р.В. Романовський; Держ. ком. архівів України, Укр. наук.-досл. ін-т архівн. справи та документознавства; за сприяння Фонду Катедр Українознавства (США). — Київ, 2005. — 55 с.

<sup>52</sup> Нестихаючий біль України. Пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років на Дніпропетровщині : бібліогр. покажч. / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка, краєзнав. від.; упоряд. І. Голуб. — Дніпропетровськ, 2008. — 96 с.; «Серп і молот — зате голод»: пам'яті жертв голодоморів : бібліогр. покажч. / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка; упоряд. І. Голуб. — Дніпропетровськ, 2003. — 24 с.

Серед сучасних бібліографічних покажчиків присвячених подіям Другої світової війни на українських землях — «Україна у Великій Вітчизняній війні»<sup>55</sup> та «Україна під нацистською окупацією: спалені села (1941–1944 рр.)»<sup>56</sup>.

До першого з них включено загальні праці, спогади ветеранів, Книги Пам'яті України по областях, а також документально-публіцистичні та художні твори.

У другому подана кількість населених пунктів Дніпропетровської і Запорізької областей, а також АРК, що були повністю знищені німецько-фашистськими загарбниками.

Джерела з історії Другої світової війни на Донбасі містить тематичний покажчик «Донбас нескорений»<sup>57</sup> (Донецьк, 1983, 1993), присвячений 50- і 60-річчю визволення Донеччини від німецьких військ, а також два посібники — «Життя переможе» і «Молода гвардія»<sup>58</sup> — 60- і 70-річчю виникнення підпільної, молодіжної організації — «Молода гвардія», що діяла в роки війни в м. Краснодон.

Літературу про перебіг Другої світової війни на теренах Дніпропетровської області містять бібліографічні посібники «Визволення Дніпропетровщини»<sup>59</sup> та «Дніпропетровщина у полум'ї війни 1941–1945 рр.»<sup>60</sup>, а на теренах

---

<sup>53</sup> Донеччина: голодомор 1932–1933 рр. : бібліогр. покажч. / Донец. упр. культури облдержадмін., Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н.К. Крупської; Донец. від. Наук. Т-ва ім. Шевченка; уклад. О.В. Кучерява; наук. ред. О.В. Башун. — Донецьк, 2002. — 12 с.

<sup>54</sup> Неоголошена війна проти свого народу : 75 років пам'яті жертв голодомору 1932–1933 рр. на Херсонщині : наук.-допом. бібліогр. покажч. / упр. культури і туризму Херсон. облдержадмін., Обл. універс. наук. б-ка ім. О. Гончара; уклад. Г.П. Мокрицька; відп. ред. Л.І. Зелена. — Херсон, 2008. — 54 с.

<sup>55</sup> Україна у Великій Вітчизняній війні : бібліогр. покажч. видань, присвяч. 50-річчю Перемоги / Книжк. палата України; уклад.: Л.А. Кириченко, В.М. Репік. — Київ, 1997. — 51 с.

<sup>56</sup> Україна під нацистською окупацією: спалені села (1941–1944 рр.): анатов. покажч. / за ред. В.Ф. Солдатенка; автори-упорядники: С.В. Бутко., Л.С. Герасименко, А.М. Киридон [та ін.]. — Київ: ДП НВЦ «Пріоритети», 2012. — 362 с.

<sup>57</sup> Донбас нескорений : бібліогр. покажч. Вип. 2 / Донец. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. Н.К. Крупської ; складач Л.І. Ісадченк; ред. Ю.О. Лебедева. — Донецьк, 1993. — 22 с.

<sup>58</sup> Молода гвардія : до відзначення 70-річчя з дня створення підпільної молодіжної організації [Електронний ресурс] : бібліогр. покажч. / уклад.: Н.М. Чала, Е.А. Черкасова; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Держ. вищий навч. заклад «Запоріж. нац. ун-т». — Електрон. дані. — Запоріжжя, 2012. — 13 с. — Режим доступу: [http://library.znu.edu.ua/bibliofraf/ukaz\\_molod\\_gvard.pdf](http://library.znu.edu.ua/bibliofraf/ukaz_molod_gvard.pdf). — Назва з екрана; *Життя переможе* : бібліогр. покажч. до 60-річчя створення підпільної молодіжної організації «Молода гвардія» / Луган. обл. універс. наук. б-ка ім. О.М. Горького. — Луганськ : Кн. світ, 2002. — 316 с

<sup>59</sup> Визволення Дніпропетровщини : бібліогр. покажч. / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка; упоряд. І. Голуб. — Дніпропетровськ, 2003. — 49 с. — (До 60-річчя звільнення області від фашистських загарбників).

<sup>60</sup> «Дніпропетровщина у полум'ї війни 1941–1945 рр.» [Електронний ресурс] : наук.-допом. бібліогр. покажч. / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка; упоряд.: І. Голуб,

Миколаївщини — «Весна визволення»<sup>61</sup>. До покажчиків входять архівні документи, спогади учасників подій, дослідження місцевих авторів.

Окрему групу становлять тематичні краєзнавчі покажчики присвячені козацтву південно-східного регіону як провідній суспільній верстві й державотворчій силі на українських землях XVII–XVIII ст., яка стала основою формування української нації. Прикладом є рекомендаційний покажчик «Тої слави козацької повік не забудем...»<sup>62</sup>, а також «Козацтво донецького краю»<sup>63</sup> та «Козацька слава Миколаївщини»<sup>64</sup>.

Отже, існує понад шість десятків бібліографічних покажчиків різних видів, що можуть слугувати важливим джерелом для нових досліджень з історії Півдня і Сходу України.

Найпоширенішими є краєзнавчі і країнознавчі посібники. Так, для вивчення історії Півдня і Сходу України часів російської імперії існує кілька багатгалузевих краєзнавчих посібників, з яких можна почерпати інформацію про історію розвитку і становище губерній на українських землях наприкінці XVIII — на початку XX століття.

Чимало є історично-краєзнавчих бібліографічних покажчиків, присвячених історії міст і сіл України, річницям найбільших і найвідоміших міст південно-східного регіону держави. Водночас посібників, що висвітлюють історію становлення і соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку окремих областей — всього декілька.

Історичну літературу різних напрямів дослідження, починаючи з радянських часів і закінчуючи періодом незалежності України, містять краєзнавчі покажчики літератури по Дніпропетровській, Луганській, Херсонській та Донецькій областях, а також посібник літератури — «Історія Півдня України в книгах».

Окрему групу становлять біобібліографічні краєзнавчі посібники, присвячені дослідникам-краєзнавцям і керівникам місцевих органів управління. Не менш важливими є метабібліографічні покажчики.

---

Л. Задворна, К. Костіна. — Електрон. дані. — Дніпропетровськ, 2005. — 651 с. — Режим доступу: <http://www.lib.dp.ua/publications/bibliograf.htm>. — Назва з екрана.

<sup>61</sup> Весна визволення [Електронний ресурс] : дов.-бібліогр. посіб. / Централіз. б-течна система для дорослих м. Миколаєва, Центр. б-ка ім. М.Л. Кропивницького; уклад.: О.В. Сергєєва, І.В. Письменна. — Електрон. дані. — Миколаїв, 2014. — 56 с. — (До 70-річчя визволення Миколаєва від німецько-фашистських загарбників). <http://www.niklib.com/resource/indicators/osvnik2014.pdf>. — Назва з екрана.

<sup>62</sup> «Тої слави козацької повік на забудем...»: реком. бібліогр. покажч. з історії укр. козацтва / упоряд. В.М. Лой; відп. ред. В.О. Кононенко; Національна парламентська бібліотека України. — Київ: ВАТ «Вид-во "Київська правда"», 2004. — 294 с.

<sup>63</sup> Козацтво Донецького краю: бібліогр. покажч. / Донец. держ. обл. універс. наук. б-ка і. Н.К. Крупської; уклад. Т.М. Дрьомова, Г.М. Вальдовська І.С. Корольова; автор. вступ. ст. і наук. ред. В.О. Пірко; бібліогр. ред.: Ю.О. Лебедева; відповід. за вип. Л.О. Новакова. — Донецьк, 1995. — 50 с.

<sup>64</sup> Козацька слава Миколаївщини [Електронний ресурс]: бібліогр. покажч. / Централіз. Бібліотеч. система для дорослих м. Миколаєва, Центр. б-ка ім. М.Л. Кропивницького; уклад. О.В. Сергєєва. — Миколаїв, 2010. — 16 с. — Електрон. дані. — Режим доступу: <http://www.niklib.com/resource/indicators/cossacks.pdf>. — Назва з екрана.

Грунтовним історичним джерелом серед покажчиків даного виду є посібник «Дослідники історії Південної України». Але він включає лише вчених пострадянської доби.

Велику групу складають тематичні країнознавчі покажчики, що присвячені окремим найбільш актуальним подіям і періодам в історії України і, зокрема Півдня і Сходу. З-поміж них нечисленними є посібники, що висвітлюють події Української революції і державності (1917–1920 рр.), радянської політики «коренізації» та її складової — «українізації». Значно більше є посібників, що містять джерела і літературу про політичні репресії і голодомори радянської доби, а також — участь України у Другій світовій війні.

Небагато тематичних краєзнавчих посібників, присвячених козацтву, голодоморам і подіям Другої світової війни.

До важливих бібліографічних джерел відносимо й бібліографічні дослідження А. Непомнящого і Т. Назарчук з історії, етнографії та історичного краєзнавства Криму, які в цілому охоплюють період з кінця XVIII і до середини XX століття.

## REFERENCES

1. Balatskaya, N.M. (2008). Pamyatnye knyzhky hubernyy u oblastey Rossyyskoy ympery (1833–1917) : svod. kat.-repertuar. Sankt-Peterburg : Dmytryy Bulanyn. [in Russian].
2. *Byblyohrafycheskye materyaly po ystoriyy Novorossyy : ukaz. statey, zametok y raznykh materyalov, pomeshchennykh v «Kalendaryakh» y «Novorossyyskom kalendare», «Pamyatnoy knyzhke» y «Adres kalendare Odesskoho hradanachal'stva», a takzhe v «Trude Odesskoho statystycheskoho Komyteta» s 1832–1914 hod* [uklad.: L.M. de-Rybas]. (1914). Odessa : «Slavyanskaya» typ. E. Khrysohelos. (Zapysky Odeskoho obshchestva ystoriyy y drevnostey; t. 32). [in Ukrainian].
3. *Bibliohrafichni dzherela, yaki mistyat' vidomosti pro naseleennya riznykh natsional'nostey, shcho prozhyvayut' na Khersonshchyni* [Kherson. obl. univers. nauk. b-ka im. O. Honchara : [http://lib.kherson.ua/en-n-i-n\\_bibliografichni-dzherela-yaki-mistyat-vidomosti-pro-naseleennya-riznih-natsionalnostey-scho-prozhivayut-na-hersonschini.htm](http://lib.kherson.ua/en-n-i-n_bibliografichni-dzherela-yaki-mistyat-vidomosti-pro-naseleennya-riznih-natsionalnostey-scho-prozhivayut-na-hersonschini.htm). [in Ukrainian].
4. *Vesna vyzvolennya : dov.-bibliohr. posib.* [uklad.: O.V. Serheyeva, I.V. Pys'menna]. (2014). Mykolayiv: Tsentraliz. b-techna systema dlya doroslykh m. Mykolayeva: <http://www.niklib.com/resource/indicators/osvnik2014.pdf>. [in Ukrainian].
5. *Vyzvolennya Dnipropetrovshchyny : bibliohr. pokazhch.* [uporyad. I. Holub]. (2003). Dnipropetrovs'k: Dnipropetr. obl. univers. nauk. b-ka. [in Ukrainian].
6. *Holodomor v Ukrayini, 1932–1933 rr.: bibliohr. pokazhch.:* [uporyad.: L.M. Bur"yan, I.E. Rikun; redkol.: S.V. Kul'chyts'ky (nauk. red.), O.F. Botushans'ka (vidp. red.), V. Motyka ; red.: I.S. Shelestovych [ta in.]. (v 3 vyp.). (2001–2014). Odesa.  
Vyp. 1. (2001). Odesa ; L'viv : Vyd-vo M.P. Kots'.  
Vyp. 2. (2008). Odesa : Studiia «Nehotsiant».

- Vyp. 3. (2014). Odesa : <http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php2014>. [in Ukrainian].
7. *Holodomory v Ukrayini 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: materialy do bibliohrafiyi dokumental'nykh publikatsiy* [upor. L.P. Odynoka, L.F. Prykhod'ko, R.V. Romanovs'kyy]. (2005). Kyiv : Ukr. nauk.-dosl. in-t arkhivn. spravy ta dokumentoznavstva. [in Ukrainian].
  8. «*Dnipropetrovshchyna u polum"yi viyny 1941–1945 rr.*» : nauk.-dopom. bibliohr. pokazhch. [uporyad.: I. Holub, L. Zadvorna, K. Kostina]. (2005). Dnipropetrovs'k : Dnipropetr. obl. univers. nauk. b-ka: <http://www.libr.dp.ua/publications/bibliograf.htm>. [in Ukrainian].
  9. *Donbas neskorenyy : bibliohr. pokazhch.* [skladach L. I. Isadchenko; red. Yu. O. Lebedyeva]. (Vyp. 2). (1993). Donets'k: Donets. derzh. obl. univers. nauk. b-ka im. N. K. Krups'koyi. [in Ukrainian].
  10. *Donechchyna : holodomor 1932–1933 rr. : bibliohr. pokazhch.* [uklad. O.V. Kucheryava ; nauk. red. O.V. Bashun]. (2002). Donets'k: Donets. obl. univers. nauk. b-ka im. N.K. Krups'koyi. [in Ukrainian].
  11. *Doslidnyky istoriyi Pivdennoyi Ukrayiny : biobibliohr. dovid.* [uporyad. Ihor Lyman]. (T. 1.) (2013). Kyiv: Ukrayiny, In-t ukr. arkhieohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevs'koho. [in Ukrainian].
  12. *Zhyttya peremozhe : bibliohr. pokazhch. do 60-richchya stvorennya pidpil'noyi molodizhnoyi orhanizatsiyi «Moloda hvardiya».* (2002). Luhans'k : Kn. svit. [in Ukrainian].
  13. *Zaporiz'ka oblast': dynamika rozvytku (1939–2009) : nauk.-dopom. bibliohr. pokazhch.* [uklad. H Nahorna]. 2009. Zaporizhzhya : Dyke pole. [in Ukrainian].
  14. *Istoriya horodov y sel Donetskoy oblasti : (byblyohr. ukaz. lyt.)* [sost. L. Mel'nykova]. (1964). Donetsk: Donets. obl. b-ka. [in Ukrainian].
  15. *Istoriya mist i sil Khersons'koyi oblasti : nauk.-dopomizh. bibliohr. pokazhch.* [skladannya O.I. Katushkinoyi]. (1982). Kherson : Kherson. obl. b-ka. [in Ukrainian].
  16. *Istoriya Pivdnyia Ukrayiny v knyhakh : bibliohr. pokazhch. lit. vseukr. derzh. vyd. «Mayak» 1945–1990 rr.* (2004). Odesa : Mayak. [in Ukrainian].
  17. Karnaukh, S.H. (1976). *Dnipropetrovs'ku — 200 rokiv : bibliohr. pokazhch. lit.* [uklad.: S.H. Karnaukh, V.I. Lins'ka, N.P. Nikulina] Dnipropetrovs'k: Dnipropetr. obl. nauk. b-ka. [in Ukrainian].
  18. *Kermanychi Donets'koho krayu : biobibliohr. pokazhch. : do 75-richchya vid chasu utvorennya Donets. obl.* [uklad.: T.M. Dr'omova, T.A. Maksymchuk, L.P. Shulikina, O.V. Zaporozhets']. (2007). Donets'k : Kal'mius. [in Ukrainian].
  19. *Knyhy Donechchyny — 2005 : bibliohr. pokazhch. nadkhodzen' za 2005 r.* [red.: V.F. Horyacheva, O.V. Ryazantseva]. (2006). Donets'k: Donets. obl. univers. nauk. b-ka im. N. K. Krups'koyi. [in Ukrainian].
  20. *Kozatstvo Donets'koho krayu: bibliohr. pokazhch.* [uklad. T.M. Dr'omova, H.M. Val'dovs'ka I.S. Korol'ova]. (1995). Donets'k: [Donets. derzh. obl. univers. nauk. b-ka i. N.K. Krups'koyi. [in Ukrainian].
  21. *Kozats'ka slava Mykolayivshchyny: bibliohr. pokazhch.* [uklad. O.V Serhyeyeva]. (2010). Mykolayiv: b-ka im. M.L. Kropyvnyts'koho: <http://www.niklib.com/resource/indicators/cossacks.pdf>. [in Ukrainian].



22. Kocherhin, I.O. (2010). *Katerynoslavs'ka huberns'ka zems'ka uprava v osobakh : biobibliohr.* Dnipropetrovs'k: vyd. Dnipropetr. obl. univers. nauk. b-ka. [in Ukrainian].
23. Lytvynenko, N.K. (2010). *Krayeznavcha bibliohrafiya Donbasu: navch. posib.* Luhans'k: vyd-vo Luhan. derzh. in-t kul'tury i mystetstva (LDIKM). [in Ukrainian].
24. *Literatura pro Dnipropetrovs'ku oblast' : bibliohr. pokazhch. za [1959–1996] : shchorichnyk.* Dnipropetrovs'k: Dnipropetr. derzh. obl. nauk. b-ka, Vid. krayeznav. lit. ta bibliohrafiyi (1960–2002). [in Ukrainian].
25. Markova, L. (2011). *Istoriya heohrafiyi: administratyvno-terytorial'nyy ustriy Dnipropetrovshchyny na pochatku XX stolittya : bibliohrafich. vyd.* Dnipropetrovs'k. [in Ukrainian].
26. Nepomyashchyy, A.A. (2003). *Istorychne krymoznavstvo (kinets' KhVIII — pochatok KhKh stolit'): bibliohr. doslidzh. hyy. —* Simferopol': «Biznes-Inform». [in Ukrainian].
27. *Pam'yatni knyzhky Khersons'koyi huberniyi : bibliohr. ohlyad i pokazhch. zmistu* [avt.-uklad. O.V. Lyansberh ; vidp. red. L.I. Zelena]. (2004). Kherson: Kherson. obl. univers. nauk. b-ka im. O. Honchara. [in Ukrainian].
28. *Pochesnyy hromadyanyn krayu: (do 170-richchya vid dnya narodzhennya Oleksandra Polya) : rek. bibliohr. pokazhch.* [uporyad. I. Holub, I. Kocherhin]. (2002). Dnipropetrovs'k. [in Ukrainian].
29. Pidhainy, O.S., Pidhainy, O.I. (1971). *The Ukrainian Republic in the Great East-European revolution: a Bibliography.* (Vol. V–VII). Toronto: New Review Books. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 25.03.2016.